

VIII. ULUSLARARASI TÜRK DÜNYASI ARAŞTIRMALARI SEMPOZYUMU 02-05 HAZİRAN 2021 / NİĞDE

Katılım Belgesi

Sayın Dr. İlyas Pür

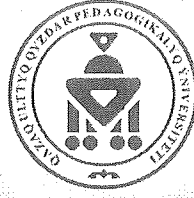
02-05 Haziran 2021 tarihlerinde Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi ev sahipliğinde çevrim içi olarak düzenlenen 'VIII. Uluslararası Türk Dünyası Araştırmaları Sempozyumu'na *Türk Dünyasında Cenaze Törenlerinin Psiko-Sosyal Açıdan İncelenmesi* başlıklı bildirinizle katılımınızdan dolayı teşekkür eder, başarılarınızın devamını dilerim.

Muhlis Kar

Sempozyum Düzenleme Kurulu Adına

Prof. Dr. Muhlis KAR

Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Rektörü

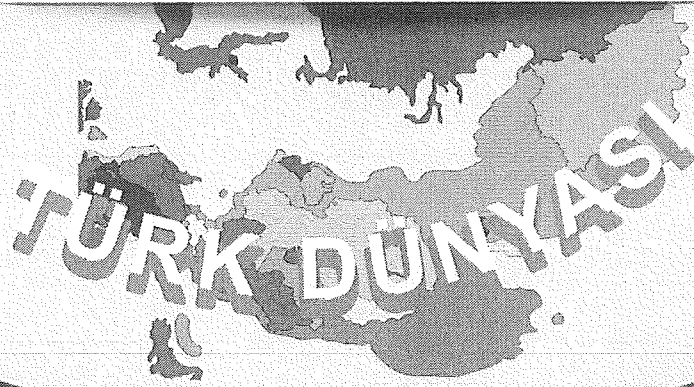
NİĞDE ÖMER HALİSDEMİR ÜNİVERSİTESİ
KAZAK ULUSAL KIZLAR PEDAGOJİ ÜNİVERSİTESİ
BAKÜ AVRASYA ÜNİVERSİTESİ

VIII. ULUSLARARASI TÜRK DÜNYASI ARAŞTIRMALARI SEMPOZYUMU

02 - 05 Haziran 2021 - NİĞDE

TÜRK DÜNYASI
TYPKI ӘЛЕМІ
TӨPKI ДОНЪЯҺИ

TUDAS 2021

BİLDİRİLER KİTABI

CİLT II

www.utudas.org

		<i>Chinese Government Arguments in the Issue of Uighurs</i>	
Həcər VERDİYEVƏ	Erməni-Qriqorian Kilsəsi	"Erməni Məsələsi"nin Yaradıcısıdır	529-542
		<i>The Armenian-Gregorian Church Is the Creator of the "Armenian Issue"</i>	
Mehmet BÜYÜKAFŞAR	Çevrimiçi Üzərindən	İslamofobi: Yalan Haberler Müslüman Kimliyinin Manipülasyonu	543-556
		<i>Online Islamophobia: Manipulation of the Muslim Identity Through Fake News</i>	
		Bağımsızlıqından Günümüze Türkiyə İlişkileri (1919-2021)	557-572
		<i>Afganistan-Turkey Relations After The Independence (1919-2021)</i>	
Zoya ABDULLAYEVƏ Əfşan BABAŞOVA	Cənubi Azərbaycan Və Onun Problemləri		573-578
		<i>Resume South Azerbaijan And Their Modern Problems Sungait State University</i>	
		2001 Sonrası Dönəmdə Azərbaycan İlişkileri	579-590
		<i>Afghanistan-Azerbaijan Relations After 2001</i>	
Əliyeva Şöhrət İZZƏT QIZI	Şəki-Zaqatala Regionunun	İqtisadiyyatının Kompleks İnkişaf Xüsusiyyətləri	591-598
		<i>Development Features of the Economy of Shaki-Zagatala Region</i>	
Айнур КОШЕКОВА Гүлнур ӨМІРБАЕВА	Қазақ Эпосындағы Ат	Образының Шығу Генезисі	599-614
		<i>Genesis of the Origin of the Image of the Horse in The Kazakh Epic</i>	
Çulpan ÇETİN	ZARİPOVA	Kazan Tatarlarının Kültürel Kimliğinde Üvez Ağacı	615-628
		<i>Rowan in the Cultural Identity of the Kazan Tatars</i>	
İlyas PÜR		Türk Dünyasında Cenaze Törenlerinin Psiko-Sosyal Açından İncelenmesi	629-640
		<i>A Psycho-Social Study Of Funeral Ceremonies in the Turkish World</i>	
Songül ERDOĞAN		Kırşehir Yöresindeki Doğumla İlgili İnanma ve Uygulamaların Türk Dünyasındaki Yansımaları	641-654
		<i>Reflections Of Belief and Practices About</i>	

TÜRK DÜNYASINDA CENAZE TÖRENLERİNİN PSİKO-SOSYAL AÇIDAN İNCELENMESİ

İlyas PÜR*

Özet: Genel olarak Türk toplumlarına bakıldığında ölümle ilgili törenler ve bu törenler etrafında yapılan defin törenleri oldukça çeşitli ve farklıdır. Bu farklılıkta binlerce yıllık kültürel birikimin yanı sıra inanç boyutundaki renkliliğin de önemi vardır. Ölüm ve ölümden sonraki hayata yönelik düşünceler neticesinde içinde bulunduğu inanç biçimine göre değişiklik gösteren bu törenlerde hedef ölü ve ölü yakınları yönünden en uygun olanının gerçekleştirilmesine yöneliktir. Türk dünyasında cesedin toprağa gömülmesi veya teşhiri biçimleriyle ortaya çıkan bu uygulamalar, gerçekte bu toplumlarda ölüm olgusunun yaşanan hayat kadar doğal bir gerçek olduğunun göstergesidir. Kültürel birikimlilik açısından bakıldığında Türklerin islam öncesi hayat şekillerini ve geleneksel olarak pek çok uygulamalarını islam sonrası evrede de önemli ölçüde koruduğu görülmektedir. Bu uygulamalardan bazıları zamanla değişime uğramış bazıları aynı kalmış ve bazıları ise tümüyle ortadan kaybolmuştur. Türk dünyasındaki bu kültürel değişimler, daha ziyade yaşamın geçiş dönemlerinde ve ölüm olgusunda görülmektedir. İslam öncesi evrede cenaze törenlerinin islam sonrası evrede geçirdiği değişimlerin Türk toplumlarında farklı seviyelerde gerçekleşmiştir. Bu değişimler Anadolu'da cenaze merasimlerinde islam öncesi pratiklerin islamî şekle bürünmüş biçimi olarak ortaya çıkan Mevlid merasimleriyle belirginleşmektedir. Genellikle Türk dünyasında toplantı ve merasimler dayanışma ve yardımlaşma amacıyla yapılmıştır. Türk dünyasının cenaze törenleri belli bir düzen içerisinde gerçekleştirilmiştir. Bu bildiride Türk dünyasında cenaze törenleri psiko-sosyal açıdan ele alınmış ve bilimsel yönden değerlendirilmesi amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Türk, Toplum, Psikoloji, Cenaze, Tören.

A Psycho-Social Study of Funeral Ceremonies in the Turkish World

Abstract: When the Turkish societies are examined in general, the ceremonies related to death and the burial ceremonies held around these ceremonies are quite diverse and different. In this difference, besides the

* Dr, Milli Eğitim Bakanlığı, Yenişehir Mersin Anadolu Lisesi (öğretmen),
ilyaspur@hotmail.com

cultural accumulation of thousands of years, the colorfulness in the dimension of belief is also important. As a result of the thoughts about life after death and death, the aim of these ceremonies, which vary according to the form of belief in which they are in, is to realize the most appropriate in terms of the dead and their relatives. These practices, which emerged in the Turkic world with the ways of burial or display of the corpse, are in fact an indication that the phenomenon of death is as natural as life in these societies. In terms of cultural accumulation, it is seen that Turks significantly preserved their pre-Islamic life styles and many traditional practices in the post-Islamic period. Some of these applications have changed over time, the bases have remained the same and some have completely disappeared. These cultural changes in the Turkic world are mostly seen in the transition periods of life and the phenomenon of death. In the pre-Islamic phase, the changes that funeral ceremonies went through in the post-Islamic phase took place at different levels in Turkish societies. These changes become apparent with the Mevlid ceremonies that emerged as an Islamic form of pre-Islamic practices in funeral ceremonies in Anatolia. Generally, meetings and ceremonies in the Turkic world were held for solidarity and solidarity. The funerals of the Turkish world were held in a certain order. In this paper, it is aimed to discuss the funerals in the Turkish world from a psycho-social perspective and to evaluate them scientifically.

Keywords: Turkish, Society, Psychology, Funeral, Ceremony.

Giriş

Ölüm olgusu, tıpkı doğum veya evlilik gibi bireysel yaşamda karşılaşılan en önemli olgulardan birisidir. Bu durum hem kişisel hemde toplumsal bir olaydır. Bu itibarla ölüm olgusu tıp, din, arkeoloji ve etnoloji gibi değişik bilim dalları tarafından farklı yöntemlerle araştırılmaktadır (Ersoy, 2001: 86). Türklerde cenaze törenlerindeki inanç ve uygulamaları sonucunda onların gelenek ve görenekleri de şekillenmiştir (Nirun ve Özönder, 1990: 90). Türk kültür tarihinde cenaze törenlerinde karşımıza çıkan bu uygulama çeşitlilikleri binlerce yıllık bir kültür birikiminin ürünüdür. Buna ek olarak; Türk topluluklarının çok geniş bir alana yayılması, farklı uygarlıklarla ve inanç biçimleriyle etkileşim içerisinde olması, Türk toplumlarında cenaze törenlerindeki canlılığın ve renkliliğin başlıca nedenleridir. Örneğin, Hun ve Göktürk gibi daha eski Türk toplumlarında genellikle öldükten sonra bu dünyadakine benzer bir yaşamın süreceğine ve ölümün kaçınılmaz bir olgu olduğuna yönelik inanç kültü son derece güçlüydü (Sümbüllü, 2004: 62).

Türklerde dinsel törenlerin temelinde Gök Tanrı doğrultusundaki cenaze törenleri oluşturmaktadır. Bu dinsel törenlerde Gök Tanrı inanç sistemi olan Şamanizmin etkileri görülmektedir. Ölüünün defnedilmesine yönelik olarak yapılan törenler ve defnetme işleminin sonrasındaki 'yoğ' törenleri dinsel içerikli törenlerdir (Mandaloğlu, 2012: 213). Türkler cenaze törenlerini belli bir sistem içinde yapmışlardır. Bu sistem, toplantı ve törenlere katılacak olan 'boy' un nerede yer alacağıdır. Türklerin kabile teşkilatında en önemli rol oynayan esaslardan biri kabile mensuplarının bu toplantılarda işgal edecekleri "orun-mevki" konusudur (İnan, 2002: 38). Türklerin düzenledikleri cenaze törenlerinde mevkisi yüksek olanlar baş köşeye, diğerleri ise ayrı sıra halinde bu kişiye daha yakın veya daha uzak olacak biçimde kendilerine tahsis edilen yerlere otururlardı (Çıblak, 2005: 166).

1. İslamiyet Öncesi Türk Devletlerinde Cenaze Törenleri

İslamiyetten önceki Türk toplumları cenaze ile ilgili birçok toplantı ve törenler düzenlemişlerdir. Bu toplumdaki törenlerde genellikle şamanizmin etkileri görülmektedir. Şamanlar, dinsel ayin ve törenleri gerçekleştiren ve ruhlarla insanlar arasında aracılık görevinde bulunan eski Türk din adamlarına verilen bir isimdir (İnan, 2000: 72; Kafesoğlu, 1993: 301). Şamanların yaptıkları törenlerin başında cenaze törenleri gelmektedir. Şaman, ölen ruhun geri dönmelerini engellemek için cenaze törenlerine davet edilirdi. Buradaki amaç ölen ruhun geri gelmesini engellemektir (Buluç, 1948: 319; Eliade, 1999: 213-214). Eski Türklerde cenaze törenleri ve ölü gömme merasimlerinde ölen kişinin mevkisine göre kurbanlar kesilirdi. Bu kurban törenleri, ölen kişinin üçüncü, yedinci, yirminci ve kırkıncı günlerinde ve yıldönümlerinde yapılırdı (Çıblak, 2005: 169). Günümüzde de hâlâ ölen kimse için yedinci, kırkıncı ve elli ikinci gününde Kur'an-ı Kerim okunup duaların yapılması bu geleneğin sürdürüldüğü anlamına gelmektedir.

Eski Türklerde sosyal statü çok önemliydi. Bu nedenle cenaze törenlerinde bu statü korunmuştur. Eski Türklerde yapılan cenaze törenlerinde halkın yanı sıra askerî ve yabancı devletlerden elçiler de bulunmaktaydı. Bu sebeple cenaze törenleri bir tören eşliğinde gerçekleşmekteydi. Türk kağanlarının cenaze merasimleri ise uluslararası yapılmaktaydı. Bu cenaze merasimlerine yabancı elçilerin de gelmesi gerekiyordu. Zira cenaze törenleri ölümden

hemen sonra yapılmıyordu. Ölüler mumyalanıp bir süre bekletiliyordu (Ögel, 1979: 307).

Hun devletinin cenaze törenleri ile ilgili bilgilere Çin kaynakları yer vermiştir. Çin kaynaklarının M. Ö. III. Yüzyıl'a ait verdiği bilgilere göre "Hunlar ölülerini tabut içine koyarlardı. Bu tabut iki katlı olup iç ve dış tabutlardı. Bu tabutları altın ve gümüş işlemeli kumaş ve kürklerle örterlerdi. Ağaçlar dikilmiş, mezarlıkları ve matem elbiseleri yoktu. Ölü ile beraber öldürülenler yüz, hatta yüzden fazla olurdu" (İnan, 2000: 177). Hunlar'da ölülerin defin işlemi "Büyük Kurgan"ın emek ve zaman gerektirmesinden dolayı genellikle bahar aylarında yapılırdı (Diyarbakirli, 1972: 64).

İskit devletinde ise cenaze törenleri biraz daha farklıdır. Bu devlette halk'tan birisinin ölümüyle kabile reislerinin cenaze törenleri arasında farklılıklar bulunmaktadır. İskit kralları öldüğü zaman geniş ve büyük bir mezar kazarlar ve ölüyü getirirler. Ölü mumyalanıp arabaya konur ve başka bir topluluğa götürülür. Ölüyü teslim alanlar başlarını kazır, kulaklarının memelerini keserler ve sol ellerine ok saplarlar. Bu tören tamamlanınca ölünün mezarının üstüne toprak atarlar. İskitliler krallarına bağlıdırlar ve onların cenaze törenlerine katılırlar. Bu törenler bir hayli gürültülüdür. Bu cenaze törenlerinin son bulması ise mezarların üzerine toprak atılması ile olur. İskitlerde kralın ölüm yıldönümünde de cenaze törenleri yapılırdı. Bu törenlerde kralın en güzel atlarından elli tanesi boğulup içleri temizlenir ve saman doldurulup dikilirdi. Ayrıca mezarın çevresine atlılar dizilirdi (Mandaloğlu, 2012: 221-222).

Hun devletlerinde olduğu gibi Göktürk devletlerinin cenaze törenleri hakkındaki bilgiyi de yine Çin kaynaklarından öğrenmekteyiz. Göktürk devletlerinde ölümler bir tören eşliğinde çadıra konulur; koyun ve atlar kurban edilir ve at yarışları yapılırdı. Bundan sonra yedi kez at ile çadırın etrafını dolaşırlardı. Bu esnada yüzlerini bıçakla keserler ve kanlar göz yaşları ile birlikte akardı (Mandaloğlu, 2012: 222). Sonra bu töreni yedi kez tekrarlarlar ve önceden belirlenmiş bir vakitte mezara gömerlerdi. İlkbaharda ölenleri sonbaharda, otların ve yaprakların sarardığı zaman defnederlerdi. Kışın veya güzün ölenleri ise çiçek açtığı zaman ilkbaharda defnederlerdi. Büyüklerin mezarları üstüne kurgan yaparlardı (Mandaloğlu, 2012: 222-223). Orhun yazıtlarında, "bunça bodun saçın... (b) içdi, tüm bu insanlar saçlarını kestiler" şeklinde bir cümleyi okumak mümkündür. Orhun yazıtları, saçların

bu şekilde kesilip atılması işleminin, ölüm esnasında değil de cenaze merasimlerinin tertip edildiği esnada gerçekleşmiş olduğunu gösterir (Roux, 1999: 247).

İslamiyet öncesi dönemde Türkler'in bir araya gelerek yaptıkları tören biçimlerinden biri de 'yoğ' törenleridir. Türkler bu dönemde ölülerine saygılarını ifade etmek için 'yoğ' törenlerini yapmışlardır. Bu yoğ törenleri hem ölü defnetme hem de 'yas' törenleri olarak da bilinmektedir. Bu törenler Türklerin kendilerine özgü bir şekilde gerçekleştirilmiştir. 'Yoğ' törenlerinin temelinde yatan sebep ise Türklerin ölümden sonraki hayatın varlığına inanmalarıdır (Mandaloğlu, 2012: 223). Eski Türklerde 'yoğ' kelimesi ayrıca ölünün defnedilmesinden sonra verilen yemek anlamına da gelmektedir. Öteden beri bütün Türk topluluklarında "yoğ aşısı" törenleri düzenlenmiştir. Bu törenlerde halka yemek dağıtılırdı. Dağıtılan bu yemeğe "yoğ basan", "yoğ aşısı" ya da "yoğ" (ölü aşısı) denmekteydi (Koca, 2000: 179). Ayrıca İslam öncesi Türk toplumlarında ölen kişinin aşısı verildi anlamında da "yuğladı" ya da "yoğladı" kelimeleri kullanılmaktaydı (Eröz, 1992: 75). 'Yoğ' merasimleri aynı zamanda 'yas' törenleri olarak da bilinmektedir. 'Yoğ' törenlerinde yemek vermenin yanı sıra ölü adına düzenlenen gösteriler de bulunmaktaydı. İslam öncesi Türk toplumlarında ölen kişi için yas tutulur, dağlarda ölü çadırının çevresinde atlarla dolaşılır ve saçlar kesilip kanlar akıtılırdı. Ölenin atı kesilerek kurban edilirdi (Kafesoğlu, 1993:290; Koca, 2000: 179; Kocasavaş, 2002: 73). Bilge Kül Tigin adına da 'yas' merasimleri düzenlenmiştir. Nitekim Bilge Kağan kitabesinde yer alan bir bilgide 'yas' töreni düzenlendiği ifadesi bulunmaktadır. Kitabede "bu kadar kazanıp babam, kağan köpek yılı, onuncu ay, yirmi altıda uçup gitti. Domuz yılı, beşinci ay, yirmi yedide yas töreni yaptırırım" (Ergin, 1983: 45) ifadesiyle Göktürklerde yas törenlerinin yirmi yedinci günde tertiplendiği sonucuna ulaşılmaktadır. Yoğ törenleri kişilerin değerleriyle ilgili bir durumdur. Bu törenlerde kişilerin bir yerlerini kesmeleri yeterince acı çekmek ve matem havasına girmek içindir. Ölen kimselerin yakınlarının bir yerlerini keserek acı çekmeleri aynı zamanda duygusal acılarına fiziksel bir acı da katmaktadır. Zira şiilerin muharrem aylarında kendilerini zincirlere vurmaları ve bedenlerini kanatmaları ile İslam öncesi Türk toplumlarında görülen uygulama arasında bir benzetme yapmak mümkündür (User, 2008: 141). Yine yoğ törenleri yas ve matem bağlamında ele alındığında yoğçısı (yas

tutan, yasçı), yoğla (yas töreni yapmak, ölü yemeği vermek) ve sığıtçı (ağlayıcı) kelimelerine Orhun kitabelerinde rastlanmaktadır. İstemi Kağan ile Kül-Tegin'in cenaze törenlerine pekçok milletten elçiler ve bu elçilerle birlikte "yoğcı ve sığıtçı"lar da gelmişlerdir (Ögel, 1979: 308).

Eski Türk toplumlarında cenaze törenlerinin devamı sayılan yoğ törenleri bittiğinde insanların normal hayata dönmelerini sağlayacak arınma törenleri yapılırdı. Ölülerin yakınları ateşle arıtılırdı. İnsanlar, hayvanlar ve çadırlar iki ateş arasından geçmek zorundaydılar. Biri bir tarafta diğeri öbür tarafta iki şaman kadın su serpererek büyümlü sözlerle türkü söylerlerdi. Böylece matemde olanların arınmaları sağlanırdı (Roux, 1999: 101-103).

2. İslamiyet Sonrası Türk Devletlerinde Cenaze Törenleri

Osmanlı devletinde cenaze törenleri devlet tarafından resmî bir şekilde yerine getirilmiş ve pek çok görevlilerin yardımlarıyla uygulanmıştır. Zira devlet görevlilerinin cenazeleri de özel bir programla gerçekleştirilmiştir. Bu cenaze törenlerini anlatan pek çok tarihsel kaynak ve tez mevcuttur (Şen, 2019: 147). Osmanlı'nın ilk zamanlarında cenaze törenleri padişahın seferde ya da saray dışında ölmesi gibi sebeplerle tam anlamıyla yerine getirilememiştir. Fatih'in İstanbul'u fethetmesiyle birlikte ölen padişahların cenazeleri İstanbul'a defnedilmiştir (Kılıç, 2002: 151-152). Osmanlılarda cenaze törenlerinin tam olarak yapıldığına dair en iyi örneği I. Abdülhamid'in cenaze töreni oluşturmaktadır. Bu cenaze töreninde devlet büyüklerinden kimlerin yer aldığı, bunların giydikleri kürk ve kavuktan diğere hususlara kadar bir çok şey açıklanmıştır. Bu uygulama II. Abdülhamit döneminde de sürmüştür (Şen, 2019: 148).

Padişaha ait bir cenaze töreninin genel olarak uygulanması şöyledir: Ahirete göç etmiş olan padişah'ın na'sı, "Hırka-i Saadet" civarına taşınarak yıkama ve kefenleme işlemlerinden sonra Hırka-i Saadet Dairesi'nin önünde bir süre bekletilirdi. Yeni padişah olacak kişiler ve şehzadeler, vezirler ve diğere devlet büyükleri de tabutun olduğu yere gelirler ve Ayasofya şeyhinin yaptığı duaya katılırlardı. Devamında cenaze musallaya götürülürken padişah da cenazeyi takip ederdi. Cenaze namazının kılınmasından sonra cenaze tekbirler eşliğinde ve diğere devlet büyükleriyle birlikte mezara götürülürdü. Bununla birlikte Osmanlı devletinde görev yapan memurların cenaze masrafları ve kabirlerinin yapılması da devlet tarafından

karşılanırdı. Bu durum Osmanlıların cenaze törenlerini çok önemseydiğini göstermektedir (Şen, 2019: 149).

Osmanlılar döneminde özellikle üst sınıf cenaze törenlerinde padişah, müezzinlerden oluşan bir grubun önünde “*la ilahe illallah*” kelimesini okumak için bu müezzinleri görevlendirmesi bu konuya verilen önemin göstergesi sayılabilir. Bununla birlikte Muzik-i Humâyun kumandanlarının bu törenlere katılması da müezzinlerin bağlı olduğu teşkilatın yöneticisi olması demektir (Şen, 2019: 151).

Osmanlılar döneminde cenaze törenlerinde kullanılan bazı uygulamalar vardır. Bunlar Kur’an-ı Kerim okumak ve tekbir getirmektir. Bu uygulamalar cenaze törenlerinde bir çok defa tekrar edilmektedir. Nihayetinde Osmanlılar döneminde cenaze törenlerinde sala, tekbir, tehlil ve Kur’an-ı Kerim okumak çokça yapılmaktadır (Şen, 2019: 153).

Osmanlılar döneminde uygulanan cenaze törenlerinin müziksel özelliklerine bakıldığında dikkat çeken hususlardan biri de *sala*’dır. *Sala* hem cenazenin duyurulması hem de cenazenin nakledilmesi için kullanılmıştır. Hz. Muhammed’in vefatı dolayısıyla şairler tarafından yazılmış olan bu mersiyelemin de minarelerden cenazeyi duyurmak için *sala* şeklinde okunduğu bilinmektedir (Pakalın, 1993: 279).

Osmanlı devletinde yıllardır devam eden cenaze törenleri büyük bir birikimin sonucunda meydana gelmiştir. Bu törenler Osmanlı’nın son dönemlerine kadar sürmüştür. Daha sonraki dönemlerde ise bazı törenler terkedilerek cenaze marşı uygulanmaya başlanmıştır. Bu durum bazı zaman döneminde kırılmaların geleneksel uygulama modelinden çıkarak bir takım geçici uygulamaların günümüze taşındığını ve uzun dönemde milli icra yapısının bırakıldığını göstermektedir. Fakat bu yeni yapı modeline halk tepki gösterdiği için tarihsel ve milli değerlerle uyuşan bir yapı biçiminin yeniden uygulanması gerektiği sonucuna varılmıştır.

3. Günümüz Türk Dünyasında Cenaze Törenleri

Türk devletlerinde cenaze törenleri ile ilgili örf ve âdetlerin yansımalarını içerisinde yaşadıkları toplum ve uygarlıklarına ilaveten, geçmişten günümüze kadar taşıdığı değer sistemleri içinde görme imkanı vardır. Türk cumhuriyetlerinin Orta Asya’dan Anadolu’ya kadar uzanan ve oradan da Avrupa’ya kadar yayıldığı bütün alanlarda ölüm, defin ve cenaze törenleri ile ilgili inanç,

gelenek, örfler ve âdetler büyük oranda birbirleriyle uyum içerisinde.

Tatar Türkleri İslamiyeti diğer Türk devletlerinden daha erken kabul ettikleri için cenaze törenlerini de yaklaşık olarak bin yıldır İslam dinine uygun bir biçimde gerçekleştirmektedirler. Tatarlarda cenazeyi yıkamak ve mezarlığa götürmek için kullanılan eşyalar özel bir yapı içinde muhafaza edilirler. Ölü yıkandıktan sonra ahiret gömleği giydirirler. Cenaze kefenlendikten sonra açılmaz. Cenazeyi mezara götürmeden önce evde yada camide cenaze namazı kılınır. Ölen kişiyi bir *lahit*'e koyduktan sonra tahtadan destek yaparlar. Herkes mezara bir avuç toprak atar ve mezarın iç tarafına çiçekler konur. Herkes evine dağıldıktan sonra imam Kur'an okumak için mezarın başında kalır. Cenazeyi mezara taşıyanlara havlu verilir. Cenazeyi mezara koymadan önce ölünün üzerinde, günahlarını affettirmek için hocaya gür sadakası verilir. Günümüzde Tatarlarda kabrin çevresi çit ile çevrilir. Çitleri genelde maviye boyarlar. Çiti yeşil rengede boyarlar. Bu renk İslam dininin etkisinin devam ettiğinin işaretidir. Beyaz renk Tatar Türkleri için kutsal sayılmaktadır. İnsanların doğum, düğün sırasında olduğu gibi ölüm yolculuğu da beyaz renk, saflık ve paklık gibi olmalıdır. Ayrıca beyaz renk bir takım bilim adamlarına göre cenaze töreninde ölümün soğuk karanlığını dengede tutmak için kullanılmaktadır (Çetin, 2008).

Tatarlarda ilk yemek cenazeden üç gün sonra ikram edilir. Daha sonra cenazenin yedinci, kırkıncı ve yıl dönümünde uygulanmaktadır. Tatar Türklerinde cenazenin elli ikinci gününde de sadaka verilir. Günümüzde her ne kadar Tatar Türklerinin cenaze törenlerinde İslam dininin etkisi görülse de onların bazı uygulamalarına bakıldığında şamanizm dönemine ait inançları da taşıdıkları görülmektedir (Çetin, 2008).

Orta Asya'da yaşayan en eski Türklerden biri de Kırgızlardır. Kırgızlarda ölen bir kimse için bir imam çağrılır. Gelen imam ölen kişinin yanına oturup dua eder. Buna Kırgızlarda "*ıyman aytuu*" derler. Kırgız halk inancına göre "*ıyman*"ı duymadan ölen kimse dinsiz olarak ölmüş olur. Günümüzde Kırgızlarda ölü aşı verilmektedir. Kırgızlar ölü aşı vermeden rahat edemezler. Onlara göre ölü aşı verilmeden ölü ruhu rahat edemez. Bu sebeple herkes maddi durumuna göre bunu verirler. Diğer Türk devletlerinde olduğu gibi Kırgızlarda da "*yas*" tutma geleneği vardır. Yas tutma diğer adıyla "*ağıt yakma*" zamanla sınırlıdır. Bu süreç ölünün

defnedilmesinden başlayıp bazı yörelerde kırkına bazı yörelerde bir yıla diğer bir ifadeyle “*ölü aşına*” kadar sürer. Kırgızlar genellikle kırk gün yas tutarlar. En son ölü anma günlerinden biri olan “*ölü aşı*” verildiği gün uzak yakın herkes davet edilir. Kurban kesilip yemekler yapılır. Aile davetlilerle beraber mezarlığa gidip Kur'an okunur; dua edilir (Dıykanbayeva, 2009).

Kazaklarda cenaze törenleri, ölüme bağlı olarak yas âdetleri Oğuz ve Göktürklerin örfleri ile büyük miktarda benzerdir. Bozkır âdetlerini konar-göçer hayat biçimini yakın tarihe kadar sürdürmeleri sebebiyle Kazaklar, eski Türk âdetlerini ve islami kabul etmeleriyle birlikte meydana gelen yeni şekilleriyle de olsa günümüze kadar taşımışlardır. Çeşitli Türk toplumlarının da yaşadığı bölgelerde olduğu gibi günümüzde Anadolu topraklarında da bu örflerin izlerine rastlanmaktadır (Ünal, 2008: 103). Eski Türklerde ölüm ile ilgili tören ve kutlamaların ortak ismi olan “*yoğ*” kelimesinin karşılığı Kazaklarda “*as*” şeklinde kullanılmaktadır. “*Yog*” kelimesi ise ölünün arkasından yakılan mersiyenin ve *ağıt*'in ismi olan “*yogtav*” kelimesiyle Kazak dilinde varlığını korumuştur (İnan, 2000: 192). Kazaklarda cenaze törenlerinin gerçekleştirilmesine, ölüyü ahirete yolcu etme anlamına gelen “*meyit uzatuv*” denmektedir. Ölünün arkasından yapılan bu törenler, ölünün geride bıraktığı aile efratları ve arkadaşları ve kendisi için hem maddi hem de manevi olarak önemli bir güç kaynağıdır. Bu törenler ataya saygıdan dolayı önemli bir görev sayılmıştır. Kazaklarda aş vermek ve cenaze merasimlerini düzenlemek yaygın ve eskiden beri süregelen bir âdettir. Bu törenlerde spora dayalı ve at üzerinde yapılan savaş hazırlığı biçimindedir. Kazaklarda aş merasimleri bilhassa 18 ve 19. asırlarda önemli oranda gelişmiştir. Kazaklarda ölüm olayının gerçekleşmesinden itibaren bozkır çevresinde oluşan eski inanç ve geleneklerinin izleri görülmektedir (Ünal, 2008: 106).

Sonuç

Ölüm olayı insanların yaşadıkları ortak olaylardan birisini oluşturur. Bütün toplumlarda ölümle ilgili bir takım dinsel pratikler, gelenekler ve törenler uygulanmıştır. Bu törenlerin yerine getiriliş biçimi milletlerin yaşadıkları kültür birikimleriyle doğru orantılıdır. Bu açıdan ölüm olgusuna yaklaşıldığında Türk devletlerinin ölüm ile ilgili geleneklerinin izlerini içerisinde yaşadıkları uygarlıklarının yanı sıra, geçmişten günümüze kadar

taşıdığı değerler sistemi içerisinde görmek mümkündür. Türk milletlerinin Orta Asya'dan Anadolu'ya ve Avrupa'ya kadar yayıldığı bütün alanlarda ölüm ve cenaze törenleri ile ilgili inanç ve âdetler büyük oranda birbirlerine benzemektedir. İslam öncesi Türk inancının egemen olduğu Hunlar ve Göktürkler zamanındaki inanç ve pratikler, Türk uygarlıklarının İslam uygarlığı ile tanışmasında ve bir geçiş evresinden söz edebileceğimiz Selçuklular, Gazneliler ve Karahanlılar ve bilhassa Osmanlılar devrinde bu örf ve âdetler devam etmiştir.

Cenaze törenleri ile ilgili olarak Türk tarihinin ve kültürünün derinliklerinden gelen ve günümüze kadar gelen gelenek ve örfler, yerleşik yaşama daha sonra geçen Türk toplumlarında ise daha açıktır. Eski Türk inancına yönelik gelenekleri 20. Yüzyılın başlarına kadar geleneksel olarak Türk yaşam biçimini sürdüren dolayısıyla canlı tutan Tatar Türkleri, Kırgızlar ve bilhassa Anadolu'nun bazı yerlerinde konar-göçer hayatın izlerini süren Türk toplumları, günümüzde de geçerliliğini korumaktadır.

KAYNAKÇA

- Buluç, Sadettin (1948), "Şaman". İslam Ansiklopedisi, C. XI.
- Çetin, Çulpan Zaripova (2008), "Tatar Türklerinde Cenaze Merasimleri", *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17(1), ss. 155-168.
- Çıblak, Nilgün (2005), "Mersin'de İnanç Merkezlerine Bağlı Kurban Törenleri", *TÜBA-AR*, XVII, ss. 155-176.
- Dıykanbayeva, Mayramgül (2009), "Kırgız Türklerinde Ölüm", *Milli Folklor*, 21(82), ss. 89-97.
- Diyarbakırlı, Nejat (1972), *Hun Sanatı*, Meb Yayınları, İstanbul.
- Eliade, Mirceade (1999), *Şamanizm*, Çev. İ. Birkan, Ankara: İmge Yayınları.
- Ergin, Muharrem (1983), *Orhun Abideleri*, 9. Baskı, Boğaziçi Yayınları, İstanbul.
- Eröz, Mehmet (1992), *Eski Türk Dini (Gök Tanrı İnancı ve Alevilik-Bektaşılık)*, İstanbul.
- Ersoy, Ruhi (2001), "Türklerde Ölüm ve Ölü ile İlgili Rit ve Ritüeller", *Milli Folklor*, 14(54), ss. 86-101.
- İnan, Abdülkadir (2000), *Tarihte ve Bugün Şamanizm, Materyaller ve Araştırmalar*, Ankara: TTK Basımevi.
- İnan, Abdülkadir (2002), "Orun" ve "Ülüş" Meselesi. *Türkler*, C. III, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, ss. 38-43.

- Kafesoğlu, İbrahim (1993), *Türk Milli Kültürü*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- Kılıç, Dündar Ali (2002), *XVII. Yüzyıl Osmanlı Saray Teşrifatı ve Törenleri*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Koca, Salim (2000), *Türk Kültürünün Temelleri II*, Karadeniz Teknik Üniversitesi Giresun Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları, Trabzon.
- Kocasavaş, Yıldız (2002), "Eski Türklerde Yas ve Ölü Gömme Adetleri", *Türkler*, C.III, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, ss. 67-75.
- Mandaloğlu, Mehmet (2012), "İslamiyet'ten Önce Türklerde Toplantı ve Törenler". *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 16(2), ss. 211-232.
- Nirun, Nihat & Özönder, M. Cihat (1990), "Türk Sosyo-Kültür Yapısı içinde Adetler, Örfler, Görenekler, Gelenekler" *Milli Kültür Unsurlarımız Üzerine Genel Görüşler*, Ankara, AKMY, ss. 251-264.
- Ögel, Bahaeddin (1979), *Türk Kültürünün Gelişme Çağları*, Kömen Yayınları, Ankara.
- Pakalın, Mehmet Zeki (1993), *Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C.III, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Roux, J. Paul (1999), *Eskiçağ ve Ortaçağda Altay Türklerinde Ölüm*, Kabalcı Yayınevi, İstanbul.
- Sümbüllü, Y. Ziya (2004), "Eski Türklerde Defin Şekilleri Üzerine Bir İnceleme". *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4(2), ss. 61-72.
- Şen, İhsan (2019), "Osmanlı'da Cenaze Merasimleri ve Müsiki". *Kocaeli İlahiyat Dergisi*, 3(2), ss. 145-156.
- User, Hatice Şirin (2008), "Kan ağla-ve Baş Bağla-Deyimlerinin Bilge Kağan ve Suci Yazıtları Temelinde Açıklanması", *Türkbilig*, 16, ss. 137-145.
- Ünal, Fatih (2008) "Kazak Türklerinde Defin Merasimi ve Aş Verme Geleneği", *Bilig/Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, 45, ss. 103-130.

